

Key words: social pedagogue, functional-role repertoire, social and pedagogical support of parents, children with peculiarities of psychophysical development.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2018 р.
Прийнято до друку 01.03.2018 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Прошкін В. В.

УДК 377.015.31:316.61

Н. С. Шабаєва

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

На сучасному етапі Україна виходить на рівень передового світового демократичного суспільства. Необхідним фактором розвитку демократії є забезпечення рівних прав чоловіків і жінок, що передбачає відмову від усталених стереотипів щодо гендерних ролей жінок і чоловіків у суспільстві. Досвід інших країн переконує у потребі гендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності людини.

Проблема гендерних відносин в суспільстві постає однією з самих гострих соціальних проблем. Це обумовлено тим, що культура, традиції та стереотипи, усталені протягом багатьох століть, диктують відмінності у вихованні хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок.

Сьогодні гендерна проблематика є досить актуальною, про що свідчить аналіз наукової літератури. Важливим є розгляд гендерних проблем в освітній сфері. Засвоєння гендерних норм є обов'язковим аспектом сучасної освіти. Саме тому поняття «гендер» та пов'язані з ним проблеми, як-то – гендерна освіта та виховання, гендерна соціалізація, гендерна культура тощо – активно розглядається у педагогіці та психології. Це – роботи І. Кльоциної, В. Кравця, О. Кікінежді, І. Іванової, О. Цокур, Л. Штильової та ін.

Нас, передусім, цікавить проблема гендерної соціалізації студентів вищих навчальних закладів різних рівнів, тож вважаємо за потрібне розглянути термінологічний апарат, що функціонує в рамках нашої статті і складає його змістовну основу. Вивчення проблеми гендерної соціалізації дозволило окреслити ті **завдання**, що повинні стати науковими орієнтирами в процесі її дослідження: по-перше, це визначення поняття «гендерна соціалізація»; по-друге, виявлення її особливостей; по-третє, аналіз ключових проблем, що впливають на цей процес (гендерні ролі та стереотипи; гендерна ідентичність; агенти соціалізації).

Попри те, що гендерні дослідження в науковому полі вищої школи з'явилися наприкінці минулого тисячоліття і нараховують приблизно тридцять років, досить велика кількість науковців звернулась до вивчення поняття «гендерна соціалізація». Втім, відзначимо певну невизначеність і суперечливість вчених щодо використання гендерної термінології. У ході аналізу нами виявлено вживання наступних термінів – «гендерна соціалізація», «гендерно-рольова соціалізація», «статева соціалізація», «статева / гендерна соціалізація». Саме в такому вигляді їх використовують науковці в своїх дослідженнях.

Так, під гендерною соціалізацією більшість дослідників розуміють процес «засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для нього суспільством від народження, залежно від того, чоловіком або жінкою вона народилась» [1, с. 203], «наслідування, сприйняття та відтворення чоловіком чи жінкою тих культурно-нормативних стандартів, які суспільство вважає відповідними до їхніх гендерних ролей» [2, с. 170], «засвоєння людиною гендерних ролей, суспільних очікувань щодо цих ролей, а також гендерний розвиток особистості, тобто формування психологічних характеристик, які відповідають гендерним ролям» [3, с. 142]. Обґрунтовуючи актуальність гендерного підходу в вихованні та навчанні сучасної молоді, Г. Грінських доходить висновку, що сутність гендерної соціалізації полягає в тому, що, розвиваючись та самозмінюючись, чоловіки та жінки засвоюють та відтворюють прийняті в суспільстві гендерні ролі та культуру взаємовідносин статей [4].

Вивчення підходів авторів до визначення поняття дозволяє розуміти гендерну соціалізацію як «процес організованого впливу на адаптацію особистості до мінливих трансформацій соціально-культурного оточення з метою подолання асиметричних умов для її гендерного розвитку і становлення гендерної ідентичності за рахунок розширення рольового репертуару; осмислення вимог існуючої культури щодо людей у відповідності з їх біологічними статевими ознаками; набуття досвіду егалітарних гендерних відносин у міжстатевій взаємодії; формування адекватної гендерної поведінки; забезпечення самовираження і вільного самовизначення» [5, с. 25].

Серед проблем гендерної соціалізації однією з ключових науковці виділяють проблему гендерних стереотипів, які вважаються найефективнішим механізмом, що впливає на формування традиційної гендерної поведінки, гендерних ролей і встановлення гендерних відносин між жінками та чоловіками [6; 7].

Під стереотипами варто розуміти переконання, шаблони та кліше. Стереотипи поділяють на *статеві-рольові* та *гендерні*. *Статеві-рольові стереотипи* являють собою прийняті у суспільстві уявлення, як повинні себе поводити чоловіки та жінки. Згідно цих стереотипів формується поведінка, погляди на життя та свідомість особистості. *Гендерні стереотипи* – це уявлення, закріплені суспільством, що стосуються поведінки жінок та чоловіків, виконання ними соціальних ролей, які

відповідають їхнім можливостям та умінням [8, с. 93]. Аналізуючи гендерні стереотипи помічаємо, що жінкам і чоловікам традиційно приписують полярні якості: чоловікам – логіку, жінкам – інтуїцію; першим – владу, другим – підлеглість; і відповідно: порядок – хаос; незалежність – близькість; активність – пасивність; непостійність – постійність [6, с. 152].

Не викликає сумніву, що гендерні стереотипи, приписуючи різні якості та характеристики, притаманні чоловікам і жінкам, а також орієнтуючи їх на різні життєві стратегії, затверджують нерівні позиції статей у соціальному житті. Типово жіночі якості особистості, сімейні ролі, виконавчий характер діяльності визначають соціальний статус жінки як менш престижний. Якості «справжнього чоловіка», професійні успіхи, творча праця та керівництво зумовлюють високий соціальний статус, престиж і суспільне визнання. Науковці доводять, що дія гендерних стереотипів, які є дуже стійкими, виявляється в усіх сферах життя людини: на рівні їхньої самосвідомості, у міжособистісному спілкуванні, в процесі міжгрупової взаємодії [2, с. 59].

Гендерні стереотипи мають декілька негативних ефектів у ситуаціях міжособистісної взаємодії. Перший негативний ефект полягає в тому, що відповідно до існуючих гендерних стереотипів відмінності між жінками та чоловіками підкреслюються у більшому ступені, ніж вони існують у дійсності. Другий негативний ефект гендерних стереотипів – це різна інтерпретація та оцінка однієї і тієї ж події залежно від того, до якої статі належить її учасник. Третій негативний ефект полягає у гальмуванні розвитку тих якостей, які не відповідають даному статеворольовому стереотипу [7, с. 282–285]. Для нас важливо те, що гендерні стереотипи у процесі міжособистісної, зокрема міжстатевої взаємодії, спонукають чоловіків і жінок, а в контексті нашої статті – студентів і студенток, будувати не рівноправні відносини, що мають паритетний характер, а владно/підвладні, відносини взаємодоповнення, за яких представникам чоловічої статі як таким, що займають більш високий соціальний статус відводяться лідуєча роль і домінуюча позиція [3; 7; 5].

Гендерні стереотипи є основою гендерних ролей. Н. Єрофєєва визначає гендерні ролі як набір очікуваних зразків поведінки у чоловіків і жінок. Виконуючи гендерні ролі, особистість виконує низку соціальних розпоряджень [8, с. 94]. Відповідно до гендерних ролей розрізняють: 1) *стереотипи маскулінності-фемінінності*, які відображають очікування, що сформувалися в суспільній свідомості стосовно рис і властивостей, які повинні мати жінки та чоловіки (інструментальні – активність, впевненість домінантність, – для чоловіків, і експресивні – залежність, низька самооцінка, емоційність – для жінок); 2) *рольові стереотипи*, які закріплюють сімейні та професійні ролі відповідно до статі індивіда (чоловік – здобувач, добрий керівник, у той час як жінка – це хранителька домівки, мати та домогосподарка); 3) *стереотипи*,

пов'язані з відмінностями у змісті праці (сфери обслуговування, освіта та медицина – для жінок, тоді як творчі види діяльності та керівні посади – для чоловіків тощо) [7, с. 248–250].

Не менш важливою проблемою гендерної соціалізації вважається формування гендерної ідентичності. Під терміном «гендерна ідентичність» розуміють відповідність біологічної статі та гендерної ролі; поведінку людини, яка відповідає її гендерній ролі на основі гендерних установ та стереотипів [3; 7; 8]. Гендерна ідентичність співіснує у самосвідомості людини, а також поєднується з уявленням про професійний, сімейний, етнічний, освітній статуси. Засвоєння культурної системи суспільства у якому живе людина, тобто чоловік або жінка, і є процесом становлення гендерної ідентичності. Цей процес бере початок із раннього дитинства, де особливу роль у ході гендерної соціалізації грає сім'я, поведінка та вчинки батьків. Наступний важливий етап процесу гендерної ідентичності – це підлітковий та юнацький вік, адже саме у цей період в особистості формуються професійні та соціальні уявлення, щодо поведінки у суспільстві [9].

Цілісність гендерної ідентичності людини безпосередньо пов'язана з тим середовищем і соціальним порядком, в якому відбувається її формування. Велику роль у становленні гендерної ідентичності відіграють агенти соціалізації. Розв'язанню проблеми їхнього впливу присвячені роботи І. Кона, В. Кравця, А. Мудрика, А. Чекаліної та ін. Значущість агентів гендерної соціалізації у різні періоди життя індивідів відрізняється.

Безумовно, роль одного з основних агентів гендерної соціалізації відіграє сім'я. Адже саме в сім'ї формуються перші, а часто і фундаментальні уявлення особистості щодо поведінки в суспільстві. З раннього дитинства засвоюються основні соціальні норми, діти несвідомо ототожнюють себе з батьками, наслідують їхню поведінку, формуючи таким чином уявлення про те, як повинні себе поводити чоловіки та жінки [2; 5].

Інший агент гендерної соціалізації – освіта. Завдання освітніх установ полягає не тільки у тому, щоб дати особистості необхідні знання з різних наукових дисциплін, а і вплинути на гендерні відносини. Саме освітні заклади формують різні форми поведінки учнів по відношенню одне до одного та до оточуючих. Освітні заклади значною мірою впливають на формування та визначення особистих, професійних, громадських поглядів та можливостей і надають дуже впливові уроки гендерних відносин, відображаючи «гендерну стратифікацію суспільства та культури в цілому, демонструючи на власному прикладі нерівний статус жінок і чоловіків і формуючи феномен так названого «прихованого навчального плану» в освітніх інституціях, який базується на принципах гендерної нерівності» [10, с. 35]. Прихований навчальний план – це, «по-перше, організація самого закладу, гендерні стосунки на роботі, гендерна стратифікація учительської професії. По-друге, сюди відноситься зміст предметів, а по-третє, стиль викладання. Ці три виміри

невидимого навчального плану ... підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче і нетипове» [11, с. 81]. Учені зазначають, що в ході навчально-виховного процесу відбувається диференціація статей, коли підтримується наполегливість у досягненні мети однієї статі, а іншу орієнтують на пристосування та адаптацію, що в результаті «породжує різне ставлення до свого «Я»» [11, с. 83]. Гендерний розвиток особистості, безумовно, залежить від тих цінностей, що прищеплюються молодому поколінню, і від яких залежить формування тих чи тих гендерних ролей та моделей міжстатевої поведінки [3, с. 149].

Ще один агент гендерної соціалізації, що виступає впливовим чинником у становленні гендерної ідентичності, – це засоби масової інформації. На сьогодні ЗМІ виконують не лише інформативну та розважальну функції, а і задають ритм життю, нав'язують стандарти, мають вплив на уявлення, настрої, почуття людей. Через те, що сучасне життя важко уявити без телебачення, інтернету, газет, журналів, книжок та радіо, можна припустити, що ЗМІ маніпулюють особистістю та суспільством [12, с. 106].

Вище наведені агенти гендерної соціалізації доводять, що мають неабиякий вплив на формування самосвідомості особистості, допомагають самовизначитись, як у професійній, так і в побутовій сферах, задають життєвий план, образ майбутнього. Не викликає сумніву, що в процесі гендерної соціалізації людині через вищезначені соціальні інститути транслюються застарілі гендерні стереотипи, які, в свою чергу, закріплюють рольові моделі поведінки, що відповідають існуючій патріархатній ідеології щодо понять «чоловічого» або «жіночого». Такі традиційні гендерні ролі унеможливають індивідуальний саморозвиток і самовираження як чоловіків, так і жінок.

Таким чином, теоретичне дослідження сутності гендерної соціалізації та тих компонентів, з яких вона складається, дозволяє дійти висновку, що процес соціалізації сучасної студентської молоді на цей час відбувається на основі поглядів на жіноче та чоловіче як протилежних одне одному і відображає диференціацію та поляризацію статей, що відтворює ієрархію міжстатевих відносин студентів і свідчить про гендерну стратифікацію як суспільства в цілому, так і певного освітнього закладу зокрема. Втім, положення про те, що відмінності «чоловічого» та «жіночого» соціально сконструйовані як нерівність можливостей різних груп дівчат і юнаків, надає впевненості про можливе подолання асиметричних умов для гендерного розвитку студентів/студенток за рахунок розширення їхнього рольового репертуару та коригування гендерних уявлень у свідомості студентської молоді у напрямку розширення їхніх індивідуальних можливостей у виборі егалітарних моделей поведінки та їх самореалізації незалежно від статі.

Список використаної літератури

- 1. Цокур О.** Основи гендерного виховання / О. Цокур, І. Іванова // Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій). – [2-е вид.]. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – С. 183–222.
- 2. Кравець В. П.** Гендерна педагогіка : [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
- 3. Горностай П. П.** Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П. П. Горностай // Основи теорії гендеру : [навч. посіб. / відп. ред. Скорик М. М.]. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 132–156.
- 4. Гринских Г. В.** Актуальность гендерного подхода в воспитании и обучении современной молодежи / Г. В. Гринских // Теория и методика образовательной деятельности. – Вестник Костанайского гос. пед. ин-та. – 2010 – № 2(18). – С. 5–8.
- 5. Шабаєва Н. С.** Сутність та особливості гендерної соціалізації як теоретичної основи організації системи позанавчальної діяльності студентів коледжу / Н. С. Шабаєва // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2008. – № 3. – С. 21–26.
- 6. Вещева Н. С.** Гендерные стереотипы и гендерные представления / Н. С. Вещева // Теория и практика гендерных исследований в мировой науке : мат-лы междунар. науч.-практ. конф. 5–6 мая 2010 года. – Пенза – Ереван – Прага : ООО Научно-издат. центр «Социосфера», 2010. – С. 151–155.
- 7. Клецина И. С.** Психология гендерных отношений : Теория и практика / И. С. Клецина. – СПб. : Алетейя, 2004. – 408 с.
- 8. Ерофеева Н.** Основные категории гендерной педагогики / Н. Ерофеева // Вестник Удмурт. ун-та. Педагогика. – 2009. – Вып. 2. – С. 85–102.
- 9. Головач Л.** Гендерна ідентичність підлітків / Л. Головач // Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії : Зб. мат-лів наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 27-29 квітня 2011 р.). – К., 2011. – С. 649–650.
- 10. Ярская-Смирнова Е.** Возникновение и развитие гендерных исследований // Введение в гендерные исследования. Ч. 1 : [учебное пособие ; под ред. И. А. Жеребкиной]. – Харьков : ХЦГИ, 2001 ; СПб. : Алетейя, 2001. – С. 31–173.
- 11. Кравець В. П.** Педагогіка та психологія : гендерний аспект : [навч. посібник] / В. П. Кравець, О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2004. – 124 с.
- 12. Парунова Ю.** Агенты социализации личности в современном обществе / Ю. Парунова // Философская антропология. – Севастополь, 2008. – Вып. 86. – С. 103–107.

Шабаєва Н. С. Ключові проблеми гендерної соціалізації студентської молоді

У даній статті розглянуто ключові проблеми, яких торкається процес гендерної соціалізації, як-от: гендерна ідентичність особистості та вплив на її становлення певних агентів соціалізації (сім'я, освітні заклади, ЗМІ тощо); гендерні ролі та гендерні стереотипи. Доведено, що гендерна соціалізація студентської молоді має диференційований за статевими ознаками характер, відмінності «чоловічого» та «жіночого» соціально сконструйовані як нерівність можливостей різних груп юнаків

та юнок, які спонукають студентів і студенток будувати не рівноправні відносини, що носять паритетний характер, а владно/підвладні, вони унеможлиблюють індивідуальний саморозвиток і самовираження, орієнтують на різні життєві стратегії, визначають їх нерівні позиції в соціальному житті.

Ключові слова: гендерна соціалізація, гендерні ролі та стереотипи, гендерна ідентичність, агенти гендерної соціалізації.

Шабаета Н. С. Ключевые проблемы гендерной социализации студенческой молодежи

В данной статье рассмотрены ключевые проблемы, которых касается процесс гендерной социализации, а именно: гендерная идентичность личности и влияние на ее становление определенных агентов социализации (семья, образовательные учреждения, СМИ и др); гендерные роли и гендерные стереотипы. Доказано, что гендерная социализация студенческой молодежи имеет дифференцированный по половым признакам характер; различия «мужского» и «женского» социально сконструированы как неравенство возможностей различных групп юношей и девушек, которые побуждают студентов и студенток строить не равноправные отношения, которые носят паритетный характер, а властно/подчиненные, что делает невозможным индивидуальное саморазвитие и самовыражение, ориентирует на разные жизненные стратегии, определяя неравные позиции полов в социальной жизни.

Ключевые слова: гендерная социализация, гендерные роли и стереотипы, гендерная идентичность, агенты гендерной социализации.

Shabaeva N. The Main Problems of College Kids Gender Socialization

In this article the key problems connected with the process of gender socialization of college kids are discussed. They are the gender identity of the individual and the impact on her development of certain socialization agents (family, educational institutions, media, etc.); gender roles and gender stereotypes. It is proved that the gender socialization of college kids has a gender-differentiated character; the differences between the "male" and the "female" are socially constructed as unequal opportunities of different groups of young men and women. The differences encourage male and female students to build non-equitable relationships that are parity in nature, but imperious/subordinates, which makes impossible the self-development and self-expression of individuals, oriented to different life strategies and determine their unequal position in social life.

Key words: gender socialization, gender roles and stereotypes, gender identity, gender socialization agents.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.